

Jožica Štendler *Trideset let stara novost*

Jože Pogačnik: *Slovenska književnost I*

DZS, Ljubljana 1998

Preteklo je natanko trideset let, kar je pri Založbi Obzorja Maribor izšla prva knjiga obsežne *Zgodovine slovenskega slovstva*. Prve štiri je spisal Jože Pogačnik, nadaljevalne knjige (*Nova romantika in mejni obliki realizma, Ekspresionizem in socialni realizem 1, 2*) je prispeval Franc Zadravec, publikacijo pa je leta 1972 z osmo knjigo sklenil spet Jože Pogačnik. Založba DZS je letos vnovič izdala *Slovensko književnost I* Jožeta Pogačnika, ki je celosten prikaz razvoja slovenske književnosti od srednjega veka do obdobja realizma z izčrpno predstavitvijo družbeno- in kulturnozgodovinskih silnic. Pogačnik namreč deklarativno zagovarja tezo, da je književnost pojav zgodovinskih okoliščin, vendar prav številna "neliterarna" dejstva (zgodovinski dogodki, znanost, šolstvo ...) včasih skorajda preglasijo analizo literarnih del in njihovih idejno-estetskih kvalitet ter se spreminjajo v nekakšno kulturno zgodovino.

Ob vnovičnem izidu po tridesetih letih je upravičeno vprašanje, kaj *Slovenska književnost I* prinaša novega v slovensko literarno vedo. V Pogačnikovem primeru je najočitnejše to, da mu je štiri knjige stare izdaje nekako uspelo skrčiti v eno samo, tristo šestindevetdeset strani obsegajoče delo. Tako, da je preimenoval posamezna podpoglavja, vsebina je ostala identična, ali pa je tekst več podpoglavij združil pod en sam podnaslov, več podpoglavij je strnil v en odstavek, zamenjal je vrstni red odstavkov in podpoglavij; izpuščal je odstavke, strani, cela podpoglavja. Črtal je predvsem navajanje in razlago posameznih primerov, poglavja, v katerih se ubada z bolj filozofskimi problemi, izpustil je nepotrebne detajle in

podrobnosti ter vse, kar ni neposredno določalo razvoja literature. Pri tem početju je odpadlo ne samo vse balastno, ampak tudi kakšen koristen podatek (na primer bukovniki, ki jim je v starejši izdaji posvečeno celotno poglavje, bi si v novi zaslužili vsaj kratko omembo). Najbolj sta se skrčili tretja in četrta knjiga, v novi izdaji poglavji *Razsvetljenstvo* in *Realizem* (približno za sedemdeset odstotkov!). Razen rezanja in premeščanja delo ni doživelo večjih sprememb, Pogačnik je na novo dopisal nekaj stavkov za povezovalni tekst in celi dve strani novega teksta! (str. 265/267). Nekaj že malce zaprašeni besed je nadomestil z novejšimi (na primer razbor predstavitev, novota novost ...) ali tujkami (drugotna sekundarna, raznorodne heterogene ...), to pa je tudi zvečine vse.

Pogačnik je kot poglavitni izziv za vnovično pisanje pregleda slovenske literature navedel, da je želel "še enkrat preformulirati starejša slovstvena obdobja" (Večer, 5. oktobra 1998, str. 11: *Kriza literarnozgodovinskega pisanja*). Meni, da so besedila starejše slovstvene produkcije nekje do sredine 18. stoletja funkcionalno obremenjena s tem, da so nastala v okviru Cerkve ali so rabila cerkvenim potrebam, v nasprotju z dosedanjo literarno zgodovino si je prizadeval, da bi v njih prek analize stila in kompozicije odkril literarnost. Če pogledamo samo kvantitativne kriterije, je povsem jasno, da je Pogačnik prav omenjena obdobja najmanj spreminjal. Z manjšimi izpusti je tekst ostal identičen tistemu izpred tridesetih let, trideset let stari novosti pa bi težko še rekli novost. Nova izdaja torej ne prinaša nikakršnih novih pogledov in prevrednotenja našega starejšega slovstva, poleg tega se je v teh tridesetih letih tudi v slovenski literarni vedi že utrdilo stališče, da besedil vse do začetka razsvetljenstva ne moremo označiti za pravo besedno umetnost, razne znanstvene analize pa so v njih že dokazale začetke literarnih kvalitet.

Opazna novost so le spremenjeni naslovi posameznih poglavij. Imena poglavij so hkrati tudi zelo shematska, ne preveč podrobna periodizacija. Okvirne letnice se zvečine ujemajo s splošno veljavno periodizacijo slovenske literature (konec romantike 1854 in ne 1848, realizem se končuje z letom 1892 in ne s 1899). Pogačnik posamezna obdobja podrobneje razčlenjuje na

dobe, smeri, tokove, struje, stile, slovstvene formacije, vendar tako, da med njimi razlike niso povsem jasne (na primer manirizem naj bi bil "obdobni pojem", imenuje ga tudi "stilni kompleks", "umetnostna šola" in "prehodni stil"; klasicizem mu je včasih oznaka za stil, drugič govori o dobi ali obdobju klasicizma).

Slovenska literarna zgodovina poudarja, da je Pogačnik "vpeljal več vsebinskih in metodoloških novosti, mdr. obdobjnosmerna pojma manierizem in predromantika" (leksikon *Slovenska književnost*). Tudi Pogačnik sam je v intervjuju ob izidu *Slovenske književnosti I* (Večer, 5. oktobra 1998) poudaril, da so poglavitne novosti njegovega dela v "obravnavi srednjega veka; v celoti je na novo postavljena problematika nekakšnega baroka oziroma manierizma na Slovenskem, predvsem pa je na novo vpeljan problem predromantike v slovenski literaturi". Ob teh navedbah se postavlja kar nekaj zadržkov, podobnih, kot smo jih že navedli pri njegovi obravnavi srednjeveških besedil. Pred tridesetimi leti je bila vpeljava oznak manierizem in predromantika za slovensko literaturo najbrž zares novost, medtem pa so nekatere raziskave (na primer Janko Kos: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*) te oznake nekoliko problematizirale. Najbrž se tega zaveda tudi sam Pogačnik, saj je pri preimenovanju poglavij izpustil prav te problematične oznake (manirizem, klasicizem in predromantika) in jih tako uskladi s splošno veljavnimi oznakami za posamezna literarna obdobja, notranja vsebina pa je ostala popolnoma enaka. To nedoslednost lahko pripišemo "montažni" tehniki nove izdaje, ali huje, da Pogačnikove utemeljitve posameznih obdobji ne temeljijo na trdnih metodoloških premisah.

Pogačnikov očitek slovenski literarni zgodovini je, da je preveč pozitivistično usmerjena, zato se je v *Slovenski književnosti I* načrtno želel izogniti biografsko-bibliografskemu principu urejanja gradiva (Večer, 5. oktobra 1998). V *Zgodovini slovenskega slovstva* imajo prve štiri knjige enako zasnovo. V razdelku *Čas in prostor* je najprej orisal zgodovinske, kulturne in družbene značilnosti dobe, nato pa v razdelku *Beseda in ustvarjalec* predstavil posamezne tekste ali avtorje, njihove biografske podatke, vlogo v razvoju slovenskega slovstva in kratke razlage njihovih del. V *Slovenski*

književnosti I je iz tega razdelka izbral najpomembnejše avtorje, jih očistil biografskih podatkov in tekste enostavno prenesel in vpletel v kulturnozgodovinska pojasnila ter tako dobil "zgodovinska križišča".

V novi izdaji slovenske književnosti sta tako biografska in bibliografska metoda postali le stranska principa urejanja gradiva. Pogačnik se je večinoma omejil na osrednje osebnosti posameznih dob, predstavitev številnih avtorjev, ki so v teh tridesetih letih povsem izgubili veljavo, je izpustil (največji odstotek izpuščenega besedila) in jih po novem samo kratko omenja. Pri tem je v imenskem kazalu imena nekaterih ustvarjalcev posodobil ali popravil (na primer: Janž - Jan, Štefan Kuzmič - Kūzmič, Filip Jakob Repež - Repe ...), vendar pa so v samem tekstu tako kakor že pri oznakah za obdobja in literarne sloge njihove oblike ostale nespremenjene. To spet kaže, da je večina sprememb v novi izdaji Pogačnikove književnosti bolj zunanje kot vsebinske narave.

Za popoln prikaz pogojenosti literature s splošnim razvojem družbe in okoliščinami, v katerih je nastala, je Pogačnik uporabil več različnih metod: biografsko, bibliografsko, historično, filološko, psihoanalitično, sociološko, formalnoanalitično. Filozofsko zrelišče, ki bi vse te znanstvene metode povežalo v skupno, trdno metodološko osnovo, ni povsem jasno (ni povsem pozitivizem niti ne eksistencialistična metoda). Pogačnik je v predgovoru k *Slovenski književnosti I* zapisal, da je bilo slovensko zgodovinopisje do nedavnega preveč "zaprto v okvire pozitivistično pojmovane stroke", manjkalo mu je občutek "za povezovanje posameznih pojavov ali položajev v večje komplekse in sintetično obravnavo" (str. 14-15). Pregled slovenske književnosti nam je zares postregel s celostnim prikazom obliterarnega dogajanja, za novo izdajo je Pogačnik skrčil in povzel nekatera z današnjega vidika že manj pomembna dejstva, vendar krčenje in povzemanje še ne pomenita sinteze v pomenu odkrivanja strukturnih ali vsebinskih zakonitosti, ki se kažejo v razvoju posamezne nacionalne literature. Bistvenih novosti ali drugačnih pogledov torej *Slovenska književnost I* ne prinaša. Morda je vzrok prav neustrezno (!?) metodološko izhodišče. Stvari niso zastavljene problematično, ampak opisno.

Za sintetično konstituiranje širših literarnosmernih in obdobjih zgodovinski enot se zdi primernejša duhovnozgodovinska metoda, ki jo je pri nas najbolj razdelal Janko Kos. Po njegovih kriterijih se "Pogačnikov" manirizem izkaže zgolj kot stilni pojav, ki pa se v slovenskih besedilih ni razvil do svoje skrajne mere. Na primer: Pogačnik kot poglavitnega nosilca predromantičnih teženj predstavlja Štefana Modrinjaka, njegovo predromantičnost utemeljuje takole: "struktura Modrinjakove lirike nima prvin razsvetljenske duhovne urejenosti; čustvo in strast premagujeta objektivne moralne in etične norme ..." (str. 208) Kos v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* na podlagi duhovnozgodovinske analize ugotavlja, da ima Modrinjakov emocionalizem, ki je vezan na naravo, erotiko ali moralo, še vedno poteze sentimentalizma in torej ostaja v okvirih razsvetljenstva. Obdobje od leta 1810 do začetka Kranjske Čbelice bi kvečjemu lahko imenovali "razsvetljenski sentimentalizem". Podobnih razhajanj zaradi različnih metodoloških izhodišč bi lahko našli še več (na primer: predromantičnost Linhartovih del).

Pogačnik je torej obdržal svoje stare teze izpred tridesetih let in jih kljub novim spoznanjem ni spreminjal ali dopolnjeval. Tako se zdi bibliografija, v kateri je približno polovica naslovov (okoli dvesto) izšla po izidu zadnje knjige *Zgodovine slovenskega slovstva* v letu 1972 (tudi iz leta 1996 in 1997), predvsem napotilo tistim, ki se želijo bolj poglobiti v študij slovenske književnosti, saj samo delo ne vsebuje nobenih spoznanj, do katerih so prišli literarni ustvarjalci v tem tridesetletnem obdobju.

Če naj torej na koncu odgovorim na začetku postavljeno vprašanje Pogačnikova *Slovenska književnost I* v slovensko literarno vedo po tridesetih letih (razen same zasnove dela) ne prinaša ničesar novega. Avtorju ne oporekam zaslug pri celostnem prikazu družbeno- in kulturnozgodovinskih silnic, ki so vplivale na razvoj slovenske literature, vendar po tridesetih letih lahko na stvari gledamo malce drugače. Zakaj se je torej DZS po tolikem času odločila za ponatis, ki se povrh vsega v celoti ne sklada s splošno sprejetimi določili slovenske literarne vede?